CEMAAT
(الجماعة)

Müslümanların din kardeşliği esasına dayalı olarak gerçekleştirdikleri ve katılmak zorunda oldukları birlik, beraberlik (bk. TEFRİKA).

CEMAAT
(الجماعة)

Namazda imama uyanlar anlamına gelen fıkıh terimi.

"Toplamak, bir araya getirmek" anlamındaki cem' masdarından türeyen Arapça bir isim olup sözlükte "insan topluluğu" mânasına gelir. Fıkıh terimi olarak namazı imamla birlikte kılan topluluğu ifade etmek için kullanılır.

İslâm dininde cemaat halinde ibadet teşvik edilmiş, hatta bazı ibadetler için cemaat şart koşulmuştur. Her gün kılınan beş vakit namaz, haftada bir kılınan cuma namazı, bayram namazları cemaatle eda edilen belli başlı ibadetlerdir. Cemaatle namaz, müslümanlar arasında mevcut mânevî bağın en önemli tezahürlerinden biridir. Namazların cemaatle kılınmasının hikmeti, müslümanların birbirleriyle görüşüp hallerinden haberdar olmalarını, bilgi alışverişinde bulunmalarını, aralarında disiplin, sevgi ve düzenin yerleşmesini ve ibadetlerini severek yapmalarını sağlama amacına yönelik olmalıdır. Hz. Peygamber'in hayatı boyunca cemaate namaz kıldırması, hastalandığında da cemaate katılarak Ebû Bekir'in arkasında kılması, konunun İslâm'daki yerini göstermesi bakımından önemlidir.

Hz. Peygamber'den, düşman korkusunun bulunduğu sefer halinde bile müslümanlara namazı cemaatle kıldırmasının istenmesi (bk. en-Nisâ 4/101-102), namazın normal zamanlarda öncelikle cemaatle kılınması gereğini ortaya koyar. Öte yandan sahih hadislerde, cemaatle kılınan namaza verilecek sevabın tek başına kılınan namazın sevabından yirmi beş veya yirmi yedi kat fazla olduğu ve cemaate gitmek için atılacak her adımın mükâfatlandırılacağı bildirilmiş, ayrıca cemaate katılanların sayısı arttıkça kılınan namazın sevabının da ona göre artacağı haber verilmiştir. Bu arada cemaate gelmeyenlerin evlerinin yakılacağı tehdidinde bulunulmuştur (bk. *Miftâḥu künûzi's-sünne,* "ṣalât" md). Bir rek'atı imamla kılan kimsenin o namazın tamamını imamla kılmış gibi olacağını ifade eden hadisi değerlendiren İmam Mâlik, imam selâm vermeden önce namaza yetişen kimsenin ona uymakla mükellef bulunduğunu, ancak cemaat sevabını alabilmesi için en az bir rek'atı imamla birlikte kılmasının gerekli olduğunu söylemiştir. İmam Şâfiî, cuma dışındaki namazlarda imamla en az kıyam, rükû, secde gibi bir rükünde beraber bulunan kimsenin, baştan imama uyanın faziletini elde etmese de cemaat faziletini kazanabileceğini, Hanefîler'le Hanbelîler ise imam selâm vermeden cemaate yetişen kişinin cemaat sevabını alabileceğini belirtmişlerdir.

Namazları cemaatle kılmak Hanbelîler'e göre farz-ı ayın, Şâfiîler'e göre farz-ı kifâyedir. Hanefî ve Mâlikî fakihlerinin bir kısmı ilgili hadislerden başka, "Rükû edenlerle birlikte siz de rükû ediniz" (el-Bakara 2/43) meâlindeki âyete dayanarak cemaatin vâcip olduğunu söylemişse de cemaatle kılınan namazın tek başına kılınana göre daha fazla sevap kazandırdığını ifade eden hadislerden hareketle cemaatin namazın rükünlerinden olmayıp bu ibadeti daha kâmil ve daha etkili hale getiren tamamlayıcı bir unsur olduğu ileri sürülmüştür. Bu sebeple de Hanefî ve Mâlikî fakihlerin çoğunluğuna göre cemaatle namaz kılmak müekked sünnettir. Bu görüş, zamanımızda çeşitli işlerle meşgul olmak mecburiyetinde kalan müslümanlara kolaylık sağlamaktadır. Ancak vakti olan müslümanların namazlarını cemaatle kılmak suretiyle bu dinî ve içtimaî görevi yerine getirmeleri gerekir. Hatta fakihlerin çoğunluğuna göre, İslâm'ın şiarından sayılan cemaati tamamen terkederek camilerini kapalı, minarelerini ezansız bırakan belde halkı bu şiarı ihya etmeye zorlanır.

Hz. Peygamber, cemaatin iki kişiden meydana gelebileceğini ifade etmiştir (Buhârî, "Eẕân", 35; Nesâî, "İmâmet", 43-45). Buna göre imamdan başka bir kişinin katılmasıyla cemaat oluşur. Hanefî ve Şâfiî fakihleri cemaatin mümeyyiz bir çocukla dahi teşekkül edebileceğini ileri sürerlerse de Mâlikîler bununla cemaatin teşekkül etmiş sayılamayacağını belirtirler. Hanbelîler'e göre ise farz namazlarda değilse bile nâfile namazlarda mümeyyiz küçüğün cemaati oluşturması câizdir. Nitekim Hz. Peygamber, nâfile namaz kılarken kendisine uyan Abdullah b. Abbas'a imamlık etmiştir. Cemaatle namaz kılmanın fazileti kadın ve erkek için aynı derecededir. Çeşitli hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, kadınların camiye gitmelerine engel olunmamasını ısrarla istemiş, onların geceleri bile camiye gitme taleplerinin olumlu karşılanmasını emretmiştir (meselâ bk. Buhârî, "Eẕân", 162, "Nikâḥ", 116; Müslim, "Ṣalât", 134-136; Ebû Dâvûd, "Ṣalât", 52). Buna karşılık Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir hadiste, kadınlar için en hayırlı namaz kılma yerinin evleri olduğu ifade edilmiştir (*Müsned,* VI, 297, 301). Ancak bazı âlimler bu rivayeti, herhangi bir fitneye sebebiyet verilmesi haline tahsis etmişlerdir. Gelişen sosyal hayat çerçevesinde toplumun çeşitli kesimlerinde, birçok iş yerinde ve alışveriş mahallinde bulunabilen müslüman kadınının, bilhassa kendileri için özel yerler ayrılması durumunda, cami ibadetlerine katılmasının fitneye sebebiyet verebileceğini ileri sürmek mâkul olmasa gerektir.

Cemaatle kılınan namazlar esas itibariyle farz namazlardır. Bayram namazını vâcip kabul edenlere göre bayram namazları ile teravihten sonraki vitir namazı cemaatle kılınan vâcip namazları; teravih namazı, yağmur duası (istiskā) namazı ve güneş tutulması dolayısıyla kılınan namaz da (küsûf namazı) cemaatle kılınan sünnetleri teşkil eder. Bütün mezheplerin ittifak ettiğine göre cuma namazı ancak cemaatle kılınabilir. Fakat cuma namazında cemaat için gerekli olan sayı diğer namazlardan farklıdır (bk. CUMA). Cuma kılınan yerde bu namazı kılamayan kimsenin o günün öğle namazını cemaatle kılması Şâfiîler'e göre sünnettir. Hanefîler'e göre ancak cuma kılınmayan yerlerde öğle namazı cemaatle kılınabilir, aksi halde cemaat mekruh sayılır. Mâlikî fakihleri ise mazeretsiz olarak cuma namazını kılmayan kimse için cemaati mekruh görürken mazeretten dolayı kılamayan için câiz telakki ederler. Hanbelîler, bu durumdaki kimselerin fitneden korkmadıkları takdirde açıkça, böyle bir ihtimalin bulunması halinde ise gizli olarak cemaatle kılabileceği görüşündedirler. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler cuma namazı gibi bayram namazlarının da ancak cemaatle kılınabileceğini söylerler. Şâfiîler'e göre ise bay-

ram namazını cemaatle kılmak sünnettir. Vitir namazını cemaatle kılmak ramazanda sünnet, ramazan dışında Hanefîler'ce mekruh, Hanbelîler'ce mubahtır. Sünnet namazlardan teravihi cemaatle kılmak Mâlikîler'e göre mendup, diğer üç mezhebe göre sünnettir. İstiskā namazı da Mâlikî ve Şâfiîler'e göre cemaatle, Hanefîler'e göre ise tek başına kılınır.

Cemaatin İslâm dinindeki önemine rağmen belirli mazeretlerin varlığı halinde terkedilmesi mümkündür. Hz. Peygamber can güvenliğinin bulunmayışını, özellikle hastalığı, sefer halinde iken gece karanlığını ve yerin çamurlu olmasını cemaate engel kabul etmiştir. Bu hadisleri, ayrıca dinde kolaylığın tercih edildiğini (bk. el-Hac 22/78) ve kimseye gücünün üzerinde yük yüklenmeyeceğini (bk. el-Bakara 2/286) belirten âyetleri göz önünde bulunduran İslâm âlimleri havanın çok soğuk veya çok sıcak olmasını, şiddetli rüzgâr, kar, yağmur, çamur vb. tabii engelleri, hastalık, körlük veya yürüyemeyecek kadar felçli olma gibi önemli bedenî özürleri, ayrıca can güvenliğinin bulunmayışını, hastaya bakma, cemaate gittiği takdirde bir daha elde edemeyeceği ilmî bir fırsatı kaçırma, cenaze hizmetleriyle meşgul bulunma, kaybolan bir malı arama gibi önemli meşguliyetleri ve soğan, sarımsak vb. şeyleri yemiş olma gibi durumları cemaate katılmama için mazeret kabul etmişlerdir.

Cemaatle namaz kılmanın kendine has âdâbı vardır. Hz. Peygamber kāmet duyulduğunda namaza kalkılmasını, camiye giderken vakarlı ve rahat olunmasını, yetişilen kadarının kılınıp kalan kısmın tamamlanmasını emretmiştir (Buhârî, "Ezân", 23). Buna göre cemaate yetişmek için koşmak hoş karşılanmamakla birlikte acele ile yürünebilir. Ayrıca müezzin kāmet getirmeye başlayınca veya farz namaza durulunca başka namaz kılınmayacağını bildiren hadisleri (Buhârî, "Ezân", 38; Müslim, "Müsâfirîn", 63-64) dikkate alan fakihler, cemaate gelen kimsenin, farz namazın kılınmaya başlanmış olması halinde vaktin sünneti de olsa nâfile namaza durmaması gerektiğini söylemişlerdir. Öğle veya cuma namazının sünnetine başlandıktan sonra cemaatin farza durması veya hatibin hutbeye çıkması halinde iki rek'at tamamlanınca selâm verilir. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler, cemaatle kılınan farzın kaçırılmasından endişe edildiği takdirde nâfile namazın hemen kesilebileceğini söylemişlerdir. Mâlikîler'e göre, devam ettiği takdirde bir rek'at da olsa cemaate yetişebileceğini, Hanefîler'e göre ise yalnızca bir rek'at kaçıracağını tahmin eden kimse iki rek'at kılarak selâm verir. Çünkü Kur'an'da, "Amellerinizi iptal etmeyiniz" (Muhammed 47/33) buyurulmuştur. Buna göre üçüncü rek'ata başlayan kimsenin dört rek'atı tamamlaması gerekir. Öte yandan dört rek'atlı bir farz namazı tek başına kılmakta olan kimse, cemaatle namaz için kāmet getirildiğinde henüz bir rek'atı tamamlamamışsa hemen, birinci rek'atın secdesini yapmışsa ikinci rek'atı tamamladıktan sonra namazını keserek cemaate katılır. Mâlikîler'e göre, üçüncü rek'ata başlamışsa secdesini yapmadıkça dönüp oturur ve namazdan çıkıp cemaate katılır. Fakat üçüncü rek'atı da tamamlamışsa namazını tek başına bitirir. Üç rek'atlı akşam ve iki rek'atlı sabah namazlarına gelince, Hanefîler'e göre sabah veya akşam namazını tek başına kılmakta olan kimse, ikinci rek'atın secdesini yapmadıkça namazını keser ve cemaate katılır. Namazını tamamlayan kişi daha sonra cemaate katılabilir. Böyle bir kimsenin cemaate katılmasının câiz olduğu ve ikinci namazının nâfile sayılacağı konusunda âlimler ittifak etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber, evde namazını kılıp gelen ve bu sebeple cemaate katılmayan kimseye, "Namazı kılmış olsan bile cemaatle birlikte bir daha kıl" demiştir (Tirmizî, "Salât", 49; Nesâî, "İmâmet", 54). Ancak Hanefîler, sabah ve ikindi namazlarından sonra nâfile kılınması mekruh olduğundan bu iki namazın ve tek rek'atlı nâfile bulunmadığı için de akşam namazının cemaatle tekrarlanmasını mekruh kabul etmişlerdir. Hanbelîler'e göre akşam, Mâlikîler'e göre de akşam ve ayrıca vitir kılınmışsa yatsı namazı cemaatle tekrarlanmaz. Bunların dışındaki namazlar tekrarlanabilir. Şâfiîler'e göre ise nâfile olarak kılınmaları söz konusu olmayan adak ve cenaze namazları hariç her namaz cemaatle tekrar kılınabilir.

Belli bir imamı ve cemaati bulunan bir mahalle mescidinde namazı cemaatle kılamayanların veya imamdan hoşlanmama vb. sebeplerle cemaate katılmayanların namazı yeni bir cemaatle kılmaları hoş karşılanmamıştır. Çünkü bu davranış cemaatin anlam ve özelliğini kaybettirdiği gibi fitneye ve müslüman cemaat arasında parçalanmaya da sebep olabilir. Belirli bir imamı ve cemaati olmayan yerlerde ise ayrı ayrı cemaatle namaz kılmakta bir mahzur yoktur.

Mukim ile misafirin cemaatle namaz kılmaları câiz olup mukimin imam olması daha uygundur. Ancak misafirin imam olması halinde mukim olan cemaate kendisinin sefer halinde olduğunu, dört rek'atlık farzı iki rek'at kılıp selâm vereceğini, cemaatin geri kalan iki rek'atı kendi kendilerine tamamlamaları gerektiğini hatırlatması tavsiye edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-ʿarûs, "cmʿa" md.; *Miftâḥu künûzi's-sünne*, "ṣalât" md.; *el-Muvaṭṭaʾ*, "Ṣalâtü'l-cemâʿa", 8; *Müsned*, VI, 297-301; Dârimî, "Ṣalât", 97; Buhârî, "Eẕân", 10, 18, 23, 35, 38, 40, 162, "Cumʿa", 12, "Nikâḥ", 116; Müslim, "Mesâcid", 247, 249, 251-253, "Ṭahâret", 41, "Müsâfirîn", 22-24, 63-64, "Ṣalât", 134-136; İbn Mâce, "İḳāmet", 44, "Mesâcid", 17; Ebû Dâvûd, "Ṣalât", 46, 52, 207, "Teṭavvuʿ", 5; Tirmizî, "Ṭahâret", 39, "Ṣalât", 48-49; Nesâî, "İmâmet", 42, 43-45, 51, 54, "Ṭahâret", 106, "Mesâcid", 15; Şâfiî, *el-Üm*, Kahire 1388/1968, I, 136, 137, 138; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, Beyrut 1408/1988, III, 104, 106, 107, 111-113, 117-120; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, I, 135, 136; II, 29, 144, 145; Kâsânî, *Bedâʾiʿ*, I, 155-156; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire 1975, I, 160-164; İbn Kudâme, *el-Muġnî* (Herrâs), II, 176-181; Zeylaî, *Naṣbü'r-râye*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye 1393/1973, II, 22, 23, 24, 198; İbn Receb, *el-Ḳavâʿid fi'l-fıḳhi'l-İslâmî*, Kahire 1391/1971, s. 13; İbnü'l-Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr* (Bulak), I, 243-245, 335 vd.; Şa'rânî, *el-Mîzânü'l-kübrâ*, Kahire 1328, I, 186, 187; Şirbînî, *Muġni'l-muḥtâc*, I, 229-236; Şevkânî, *Neylü'l-evṭâr*, III, 139-142, 144-151, 161, 170-171, 174, 176-177; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, I, 265, 371, 372; Sâlih el-Ezherî, *Cevâhirü'l-İklîl*, Kahire, ts., I, 76, 77; Mehmed Zihnî, *Ni'met-i İslâm*, İstanbul 1326, s. 189-191, 217-220; Muhammed b. Ahmed el-Morîtânî eş-Şinkītî, *Fetḥu'r-raḥîm ʿalâ fıḳhi'l-İmâm Mâlik bi'l-edille*, Kahire 1389/1969, I, 83, 84; Cezîrî, *el-Meẕâhibü'l-erbaʿa*, I, 336, 340, 341, 349, 358, 362, 402, 404, 405, 407; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, II, 146-172; Abdülazîz b. Muhammed b. Dâvûd, "Beyânü ḥükmi ṣalâti'l-cemâʿa", *Eḍvâʾü'ş-şerîʿa*, XIV, Riyad 1403, s. 189-207; *Mv.F*, XV, 280-283.

MUSTAFA UZUNPOSTALCI

CEMAAT
(الجماعة)

Daha çok *Kütüb-i Sitte* müellifleri hakkında kullanılan hadis terimi.

Hadis şârihleri, kaynağını tesbite çalıştıkları bir hadisin *Kütüb-i Sitte* veya onunla birlikte Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alması halinde, bütün